

Az ember és a társadalom

Ha a többi ember közül egyet meg engem, aztán a nagyapját meg ezerév előtti ősapját és az én nagyapámat, ősapámat összehozná valami csoda s osztályozna bennünket „belső és külső ismérvek” alapján valamelyik professzor: ő meg én kerülénk együvé, a nagyapák a második, az ősapák a harmadik osztályba. Nagyapáink egymáshoz hasonlítanak, tőlünk elválasztanak őket ideáik, szokásaik, viseletük.

A nyelv, a faj nem állít föl áthághatatlan korlátot egyazon társadalomban ember és ember közé, de kínai falat építő őseink és miköztünk az idő: az átformalódott társadalom, az új környezet, új létfeltételek, új gazdasági tényezők, új társadalmi erők állíthatnak. Idegenebb tőlem az öregapám, akinek a véréből való vagyok, akivel egy földön élek, egy szót értek, egy osztály történetének részese vagyok, — mint a más nyelvű, más országot lakó, más tradíciók között nevelt „idegen”.

Mert nem a tradíció nevel: az csak akadályozza a tények nevelő hatását érvényesülésükben. Nem a nyelv, nem az ország alakítja ki belőlünk az átlag-embert: a társadalmi létfeltételek szabják meg, hogy kétágú, földiglógó nadrágot s ne római lepedőt hordjon a tőkés országok városát lakó férfi-ember és hogy uniformizálódjék, egymáshoz hasonuljon belső énje, a lelki-ember is, amikor a gyakorlati élet csiholja ki belőle a létfentartás motorát hajtó elektromos szikrákat.

Az Afrika-utazó egyformának látja eleinte minden szerecsen-asszony ábrázatát, annyira különbözik a világlátásunk, esztétikánk, eszmetársulásunk az övétől: annyira átformalt bennünket a megváltozott világrend, a létfentartás mai módja.

A pusztai ember hetekig ülte a lovat a nyugati aranyért, lenyilazta az idegent puha bársonyáért, drágaköves kelyhéért, simább bőrű asszonyáért, kóborolt, Velencét ostromolt lóháton, otthagyta a fogát, — de ment nyugatra, mert ott fejlettebb kultúrát, több szépséget, több jót talált. Akárcsak mi: kicsi pénzünket vasútra adjuk, maradék energiánkat nyelvtanulásra szánjuk, az óperenciát azon a földön keressük, ahol több szépséget, több jót remélünk. A társadalom elmaradtabb darabjában egzisztáló embert vággyal tölti el, magához szívja az előrehaladottabb. Simogatható bársonyt, ragyogó aranyat vagy művészeti élvezetet, új gondolatokat — valamit mindig rabolunk onnan, ahol több van. És ez az ösztön, ez a rabló, írigy ösztön magyarázza meg, miért hasonlítunk

százszor jobban kortársainkhoz, akiktől ezer kilométer választ el, mint ősapáinkhoz, akik ezer esztendei távolságban vannak tőlünk: az ember mindig jobban és szebben akar élni s azokkal akar osztozni, akik nála jobban és szebben élnek. Állandó a folyamat, amely a megváltozott, a több jót és szépet kínáló társadalmi föltételekhez idomítja az embert. Akiben a jobbra, szebbre törekvés nincs meg, az nem alkalmas szerve a haladásnak, az haszontalan, pusztulásra ítélt sejtje a társadalomnak.

Kell idomulnunk, átalakuláson átmennünk szükséges ahhoz, hogy legyünk. Hozzájuk kell idomulnia az embernek oly társadalmi erőkhöz, amelyeket látszatra ő változtat, amelyek benne és általa jutnak kifejezésre, amelyeknek szerve az ember maga. Törököt fogunk állandóan és sohasem enged el. Átalakítjuk a társadalmat és nem tehetünk róla; az új társadalom átalakít bennünket és ismét nem tehetünk róla. Megszületik az emberben egy gondolat, azt hiszi: sajátja, — aztán százszor találkozik vele, százszor kifejezik más emberek, akik szintén sajátjuknak hiszik, — pedig egyikünké sem, mindannyiunkban csak miliónk reflexe, nem egy ember, a mai Ember gondolata. Föltalálnak valamit; másnap jelentkezik száz ember, hogy a találmány voltaképen az övé: a technika állapota, a szociális szükséglet egyenlősége sok ember agya velejébe oltotta a találmány ötletét s a föltalálás dicsősége nem az embert, hanem az összesített és elvont, a sokakból, mindenből álló és számunkra egyénileg mégsem létező Embert illeti.

A boldogult Menenius Agrippának — nem azért boldogult, mert meghalt, hanem azért, mert világeletemben jól ment a sora, — sokat emlegetett anekdótája jut eszembe. Az, amelyik egyetlen lénybe egyesíti a társadalom sok millió egyénét és mindegyik osztálynak megszabja élethivatását, kiosztja minden ember szerepét. Amennyire hazug az a fatalizmus, amely benne van, amely a lényege — oly sok ösztönös igazság van abban a tanításában, amely közös törvényeknek engedelmeskedő, életközösséget élő, összekapcsolt tömegnek mondja a társadalom minden emberét, minden osztályát.

Függünk egymástól: a fogyasztó a termelőtől, a termelő a fogyasztótól, az író az olvasótól, az olvasó az írótól, a munkás a tőkéstől, a tőkés a munkástól. Függünk egymástól: függünk azoktól a szociálgazdasági erőktől, amelyek megnyilvánulnak másokban, amelyek megszemélyesülve hatnak ránk mások áltál. Ez a függés — nem politikai, nemis anyagi fenhatóságban, másokkal rendelkezés lehetőségében nyilvánuló függésre, hanem magáról a közös társadalmi miljö teremtette gondolkodás hasonulásban életjelt adó összefüggésre gondolok — uniformizálja testileg-lelkileg valamely társadalom emberét és teszi különbözővé más társadalom tagjaitól.

Egy társadalomban is különböznek egymástól a rétegek, osztályok. Ellenfelei egymásnak vagy barátjai egymásnak, ellentétei egymásnak vagy hasonlítanak egymáshoz osztályuk társadalmi föladatai, szerepe, helyzete szerint. De az osztályok ellentéteinek

megvan a maguk határa s a többi társadalom osztályai, egyénei kívül vannak a határokon. Az osztálykarakterek különbsége — mint az egyéneké is — kisebb, törpébb, mint a társadalmak különbsége. A mai dolgozó másképen gondolkodik helyzetéről, más föladatakat érez a társadalom iránt, másképen nyilvánul meg létfenntartó ösztöne, mint a tőkésnek, akivel ellenkező pólusán áll a társadalmi mágnesnek. De az ellentéteknél több a közösség: nagyjában ugyanazt látja az élet javának a dolgozó, mint a tőkés, ugyanabban a művészetben tud gyönyörködni, ugyanazon technikai fejlettség előnyeit akarja élvezni, ugyanazon természettudományi, földrajzi ismeretei vannak, ha vannak ismeretei egyáltalán. A mai kultúra nagyjában egyforma minőségű. — bár nem egyforma mennyiségű — javakkal szolgál mindenkinek. Petőfi ugyanaz marad, akár díszkötésben, akár filléres kiadásban olvassák. A pénz, bár az egyiknek milliók, a másiknak majdnem semmi sem jut belőle, ugyanaz a fémkarika s ugyanaz a papirosdarab marad, egyminőségű értéket jelent ebben a társadalomban s akármelyikünkre nézve egyformán haszontalan lenne egy más szocietásban, ahol kaüri kagyló a pénz vagy ahol cserekereskedés a divat.

Legyünk barátok, legyünk ellenfelek, valami pozitív vagy negatív érzelmi kapocs van köztünk és a további társadalom emberei között.

Miért vadul el az a gyarmati katona szomáli földön, aki Nápolyban békésen elborozgat a szerezsen portással, aki már beledidült az európai kultúrába, aki már a mi társadalmunk embere? Azért, mert az afrikai szerezsent más társadalomból valónak érzi, mert a közte és az afrikai néger között fönálló különbséget akkorának látja, amekkora csak állat és ember között lehet. A szerezsen neki háziállat, akiért nem kár, akít úgy össze lehet vagdalni, mint a marhát a vágóhidon, akin el lehet követni minden olyan barbarizmust, amilyent e legnagyobb dühvel folytatott európai háborúban sem követne el ugyanaz a baka fogságba került ellenfelén. Nem érez társadalmi kapcsolatot, nem érez tehát emberi kapcsolatot sem a szomáli „civilizátor“, akinek agyvelejében anélkül, hogy tudná, mikép, miért, társadalmának fogalma összeolvad az ember fogalmával s ami társadalmán kívül van: kívül esett szemében az emberiség körén is.

A gyarmatosító katona ösztöne érzi, hogy az ember társadalma produktuma s hogy barbár formában, gyilkoló dühben, elaljasodásban jelentkezik ez az érzés, az még nem bizonyítja, hogy ösztöne nem igazságot érez, olyan igazságot, amit a szélesebb látókörű ember nehezebben érez meg.

Kultúrelvező emberek között például általános magunk boldogításának az a módja, hogy ókori műremekek láttára, Homeros olvastán, Aischylos-drámákat hallgatva szinte azonosnak látjuk a ma és az ezeresztendős múlt művészeteinek belső tartalmát. Milyen modern az a milói Vénusz, milyen modern szimbolizmus van a „Perzsák“-ban, mennyire mai legenda az Ikarosz mithosza, meny-

nyire szól a mai emberhez is az ó-egyiptomi építő művészet! A műtermék örökbecsű voltáról himnuszokat gyártunk és azt a tartalmat, amit mi beleérezünk, azt a szépséget, amit mi látunk abban az ősi produktumban — egyszerűen transzporáljuk a görög dráma, a kétezeréves szobor, a karnaki templom, az asszír „haldokló-oroszlán” keletkezésének korába, alkotójuk lelki világába.

Mi a görög és perzsa kultúrák döntő küzdelmének világhistoriai nagyszerűségét át tudjuk érezni, messziről látjuk a dolgokat, ismerjük a következményeit, tág látókörünk peremén megnőnek távcsövünk előtt az ókor ködétől körültengett alakok. Egy csomó olyan érzést, olyan gondolatot érzünk, amelyek kortársban nem éledhettek, amelyeknek életrekelése ó-görög drámáiróban fizikai lehetetlenség. S amikor olvassuk a perzsa vénék jajgatását: elapopeia — ebből a szóból haldokló kultúra hörgését halljuk ki. És azt hisszük, hogy az a görög író maga is beleérezte ezt a hörgést, maga is belegendolta, bekomponálta a drámájába a mi új érzéseinket, a mi modern perspektívánkat. Anyagot adott nekünk műélvezetre, olyan anyagot, amely képes mihozzánk is alkalmazkodni, amely alkalmas ruha arra, hogy a magunk érzéseit beleöltöztessük — s mi elég naívuul azt hisszük, hogy ez a ruha sohasem takart más gazdát, hogy ezt egyenesen a mi lelkivilágunkra szabták.

Azok a régi kultúrák, amelyeknek mozaik-darabjait múzeumaink, könyvtáraink őrzik — meghaltak. Palotákból csak egy-egy téglá, irodalmakból csak pár sor, szobor-rengetegből csak egy-egy torzó maradt számunkra. Mi aztán a téglához hozzáépítjük az egész palotát, a torzóra kezét-lábat ragasztunk, a mozaik-darabhoz hozzákonstruálunk egy egész képet, egy cserépedényből egész háztartási berendezést csinálunk — aztán behurcolkodunk a palotába, beköltöztetjük a lelkivilágunkat parancsoló úrnak, az ott tesz-vesz, pihen, élvez, jól érzi magát s csodálkozik rajta: mennyire az én ízlésem szerint épült a palota, mennyire modernek voltak ezek a régi szobrázok, mennyire megjövendőlték mai szükségleteimet azok a műiparosok, akik ezt a lakást évezredek előtt berendezték! Hja, a művészet örök, az esztétikus ember mindig ugyanaz volt — bölcselkedünk tovább és elfelejtjük, hogy palotáinkat magunk építettük, az ősi műremekekbe a mi képzeletünk oltott életet és a mi ízlésünk rekonstruálta a lakásunkat.

Pedig a régi formából örökre elveszett a tartalom. Azt a műélvezetet, amit a piramisok építője okozni akart, mi nem élvezzük, arról nekünk fogalmunk se lehet. Hogy mit akart megírni Aischylos, azt nem tudhatjuk: mi csak betűket, szavakat látunk s azok mögé elhelyezzük azt a belső tartalmat, amit magunkból merítünk. Hogy kit ábrázol és minő embert, milyen tartalmú témát akart ábrázolni a világ legrégebb fa-szobra — arról fogalmunk sincs. Mi csak egy kedélyes öregurat, egyiptomi életbölcset, a megelégedettség kicsit meghízott apostolát látjuk benne, egy ma vagy ma is élő embert, akinek láttán az ásatásnál dolgozó fellá-hoknak az volt a véleményük: ez a mi falunk bírása. És a muzeum-

ban ma is a „falu bírása” néven katalógizálják a kedélyes szobrot, amely pedig lehetett cinikus főpap, kegyetlen fáraó, nagy udvari méltóságra jutott híres építőmester vagy akár valami isten is.

Ásatag koponyákba öntjük a magunk agya velejét és elámulunk: lám ez az ember azt gondolja, amit én. Mivel pedig „okos ember azt mondja, amit én” — nagy íróvá, vagy művésszé, örökös klasszikussá lesz az a valaki, aki a maga régen elveszett lelki-világát olyan műtermekben fejezte ki, amely alkalmas arra, hogy rég kipusztult tartalma helyett a mai néző, a mai olvasó lelki-világát fogadja be új tartalom gyanánt. Alkalmazkodni tud, alkalmazkodni lehet új világlátáshoz: klasszikus műretek.

Ne csaljuk magunkat: elidegenedtünk öseinktől és tőlünk is vadidegenek lesznek unokáink. Amit mi siratunk, ők nem fogják siratni. A mi véres könnyeink okát nem fogja utánunk érezni senki. Bánatunkban nem osztozik a mult és nem enyhít rajta a jövődő rokonérzésének gondolata. Elpusztult a mult, amint elrohadt a learatott búza gyökere, hogy a jövő évi vetés humusza termékenyebb legyen és elpusztul a ma minden szépsége, érzése és vágya, mint Asur-Nazirbal palotája, hogy tégláiból fűvel borított, mélyen föld alá került romjai fölött új emberek új várost építsenek a maguk számára, a maguk igényei szerint.

A mai Ember egyedül van akkor is, ha nincs is egyedül, mert vele van minden társa, akivel együtt teszik az Embert. Társadalmunk alkotott bennünket, úgy élünk, úgy érzünk, úgy cselekszünk, amint ennek törvényei diktálják. S amikor bennünk és általunk — talán velünk is, de lehet: ellenünk — átfomálódik ez a társadalom, törvényei elavulnak, lelke sorvad, magva kivész, — jön egy másik és új embereket alkot, akik alkalmasak az új törvények szerveinek, új eszmék személyesítőinek, új érzések burjánzóztatóinak.

A társadalom az 1-es, az ember a 0, amely 10-et, 100-at csinál az egyesből. Robinsonok nincsenek: nem vagyunk magunkból valók és bennünk csak az van, ami körülöttünk.

Juhász János

**A „Híd” a vajdasági magyar fiatalok
egyedüli sajtóorgánuma!**